

Okända vrak från 1600-talet vid Skepps- och Kastellholmen

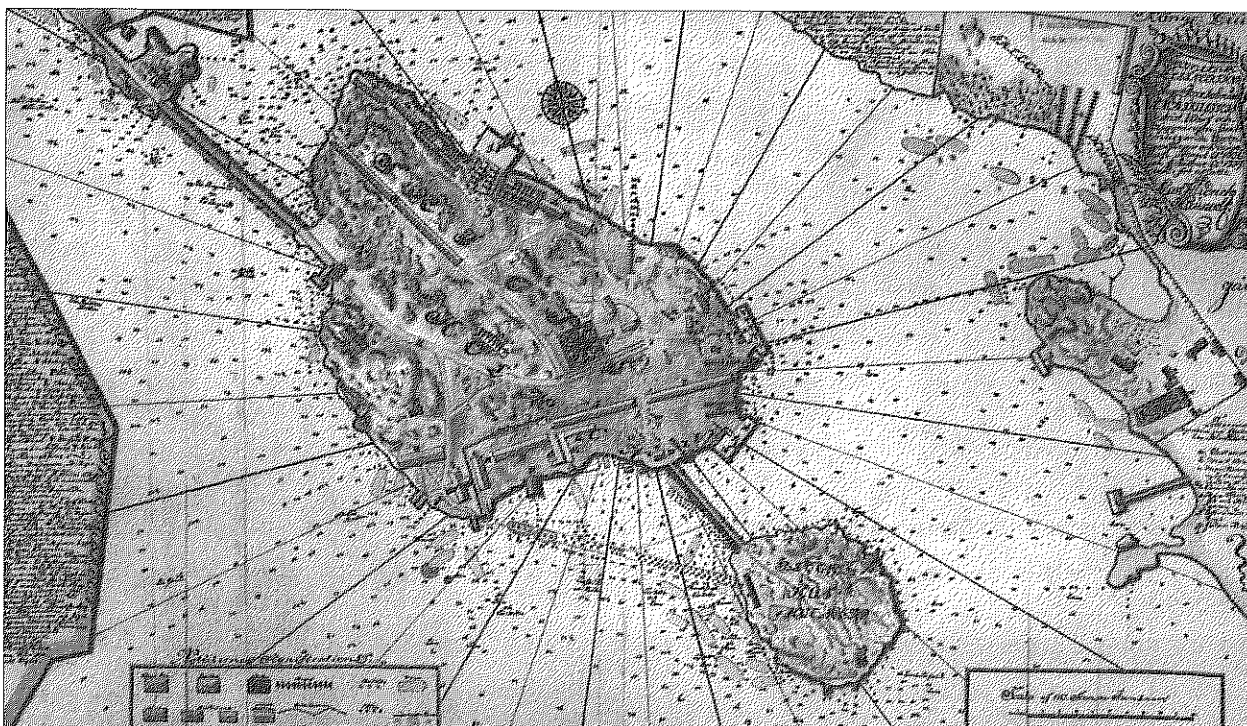
Av Marcus Lindström

En karta som länge fascinerat den marinhistoriskt intresserade är Carl Friedrich von Hauswolffs akvarellerade tuschritning från 1739 över *Stockholms Amiralitetsdistrikts varv och byggnader*. Förslaget till detta praktarbete utfördes redan 1736 och sammantaget är de båda kartorna den bästa dokumentationen över den äldre bebyggelseutvecklingen i området (figur 1).

För många är dock det mest iögonfallande med Hauswolffs karta alla de vrak som syns utprickade längs med stränderna. Men vilka är vraken? Ett av vraken är markerat som fregatten *Ruschenfelt* (sänkt 1736), annars är de okända till namnet. På en av Isak Tollsten år 1728 uppmätt detaljkarta över galärhamnen mellan Skepps- och Kastellholmen finns en beskrivning över ett sänkt fartyg som "vrak av

rivske galeer priijser". Möjligen rör det sig om ett fartyg som togs som pris i Rivöfjorden 1719. I Krigsarkivets handlingar nämns bland annat galären *Prins Kristian* som erövrades den 3 juli 1719 vid Rivö och som i december 1728 högs upp till brännved.

Hydrografiska kartor med vrak inprickade är i sig ingen ovanlighet, men ofta brukar fartygsnamnen vara markerade till skillnad från vraken på von Hauswolffs karta. Anledningen till detta står antagligen att finna i att flera av vraken var okända till namnet redan vid kartans tillkomst. Detta berodde sannolikt på att de hade varit sjunkna sedan länge och att kunskapen om de samma förlorades vid örlogsfloottans överflyttning till Karlskrona. Dessutom var de inte systematiskt sänkta, utan verkar ha sjunkit av ålder. Carl Friedrich von Hauswolff (1698–1769)

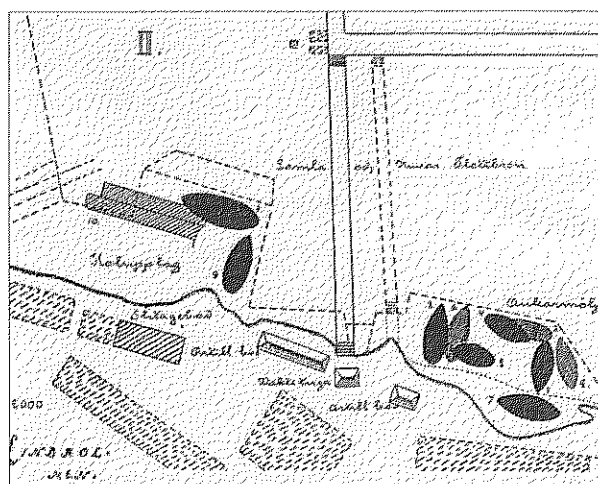
Figur 1. Carl Friedrich von Hauswolffs karta från 1739. På kartan känner vi igen flera byggnader som står kvar ännu idag på Skepps- och Kastellholmen. 1. Skeppsholmsbron (1638–1640), 2. Tyghuset eller Reparbanan (1654–1662), 3. Kasern I eller Amiralitetshuset (1647–1648), 4. Råseglarhuset (1662), 5. Styckekranen (1647), 6. Långa raden (1699), 7. Kastellholmsbron (1640), 8. Hantverkarsbostället (1737), 9. Kasern III (1715) och 10. Armens intendenturförråd (1731) (Unger 1946, Wollin 1971). Stapelbäddarna är idag överfyllda sedan länge, men sträckningen för flera av dem går fortfarande att se, inte minst 1728 års fregattstapel som låg där Stockholmsbriggen nu som bäst håller på att byggas (nr 11 på kartan). I samma slänt kölsträcktes och sjösattes för övrigt regalskeppet *Kronan* 1665–1668. Sjökartverket, Stockholm.

kom till Stockholm först 1725 efter tjänstgöring utomlands; dessförinnan hade han sedan 1712 framför allt haft sjökommenderingar på örlogsskeppen Nordstjärnan, Vita Örn, Verden, Poija, Bremen, Prins Carl Friedrich och Jarramas. Vid kartans tillkomst hade von Hauswolff tillträtt som chef för navigationsskolan i Stockholm.

I Karlskrona utgörs de flesta sänkta vraken av örlogsskepp från tiden efter stadens grundande, vilket delvis förklarar att de är kända till namnet (figur 2). Dessutom är de systematiskt sänkta, vilket inte alltid verkar vara fallet i Stockholm. I de fall då de verkligen ingår i en systematisk avspärrning i Stockholmsområdet, såsom vid Oxdjupet, känner man de flesta till namnet.

Mot bakgrund av den marina forskningen kring vraken runt Skeppsholmen och von Hauswolffs karta är följande artikel av intresse. Artikeln är författad av amiralen och marinarkologen Carl Ekman och publicerades i Svenska Dagbladet den 2 juni 1946:

”Under det nu rådande ovanligt låga vattenståndet i Saltsjön har gamla skeppsvrak här och där stuckit upp sina revben över vattenytan. Så är fallet i viken väster om Kastellholmen innanför dykdalberna, där vraken ligger tätt. De kan nog inte i ålder tävla med dem, som ligger dolda under Nybrovikens igenfyllda partier eller i vattnet mellan Skeppsholmen och Djurgården, men de är inte heller från i går. Det gynnsamma tillfället föranledde chefen för Stockholms örlogsstation, kommandör Alarik Wachtmeister – som alltid är intresserad när någon flottans antikvitét dyker upp – att locka undertecknad med en upptäcktsfärd till platsen. Skeppet ligger helt nära den nuvarande strandlinjen och sträcker sig räknat från den uppstickande förstäven omkring 30 meter ut i vattnet, där toppändan av akterstaven återstod ligger omkring 0,5 meter under ytan. Bredden uppmättes till omkring 6,5 meter. Skeppet är av allt av döma nedhugget till något under ’slaget’, varför den ursprungliga bredden liksom längden haft avsevärt större dimensioner. Det har varit tättimrat; bordläggning, spant och vägare av ek, vilket talar för att det rör sig om en örlogsman. Fören ligger nu på så grunt vatten att gastarna kunde med uppkavlade byxor vada i land, och djupet inombords närmast stranden var inte stort mer än en fot. Förklaringen är den att botten utanför vraken är belamrad med ett lager av sten. Detta senare hindrades oss att komma ner till kölsvinet. Det där med djupet i vattnet gick just

Figur 2. Sänkta örlogsskepp vid Kol- och barlastkajen på Lindholmen i Karlskrona. Ritning av Alarik Wachtmeister (1912).

inte ihop med skrovets form och gissade djup, varför en upp och nedvänd båtshake stacks ner mellan stockarna framför förstäven. Vi lyckades utan större svårighet att pressa ner haken till icke mindre än 4,5 meters djup, först igenom muddar och sedan genom ett rätt mäktigt lager av lera. Så djupt kan emellertid kölen inte ligga; troligen vilar den ganska flacka botten på leran.

Att närmare söka ange åldern är inte möjligt utan en ingående undersökning, men troligen är det ett skepp från 1600-talet. En av C. F. Hauswolf år 1736 upprättad karta över Skeppsholmen (figur 2) ger en god föreställning om huru denna skeppskyrkogård såg ut på botten av Kastellholmsviken på den tiden. Inte mindre än 16 större och mindre vrak kan man räkna på denna karta. Läger man till tre, ungefär där 'af Chapman' nu ligger, så blir det alltså 19. Längre uppåt Strömmen samt mellan Skeppsholmen och Djurgårdssidan ligger ytterligare 24, allt som allt 43, som nås av kartbladet. Hur många som ligger eller legat norr eller öster om Blasieholmen, som en gång i tiden var och kallades Skeppsholmen, eller på andra ställen i Stockholms ström, därom vet man ingenting, men troligen är det minst lika många. För eftervärlden förefaller det både underligt och föga praktiskt med hänsyn till sjöfarten att använda en hamn som gravplats för uttjänta skepp. Men det var nu så att, när ett sådant inte längre kunde hållas flytande, tillgreps man en metod som på den tiden syntes minst besvärlig och dyrbar. Man högg ner skeppet så långt man nådde, – vid lågt vattenstånd, kanske när isen bar – och fyllde skrovet med sten i förhoppning att det skulle försvinna i

det lösa bottenlagret. Att detta inte alltid lyckades bevisas av det undersökta vraket och åtminstone ett känt exempel från historien. När ett stort skepp en gång löpte av stapeln vid varvet på Djurgårds-sidan törnade det mot 'Stora drakens' vrak.

En reflektion ligger nära till hands. Har man råd att låta en så pass stor del av den starkt trafikerade och upptagna Strömmen, som viken vid Kastellholmen dock utgör, ligga oanvänd. Att med nutidens hjälpmedel evakuera denna till fast botten borde, synes det, inte vara ett svårt problem. Ett icke föraktligt material för den marinarkeologiska forskningen skulle därvid kunna bli tillgängligt och en myckenhet gammalt svartnat ekvirke, så begärligt nu för tiden, skulle man få på köpet."

Avslutningsvis kan dock konstateras att många av de av von Hauswolff avbildade vraken har muddrats bort eller eldats upp (!) sedan kartans tillkomst. Men å andra sidan har nya vrak tillkommit därefter.

I brofästena till Kastellholmsbron ligger pråmen Simson och hemmema (en skärgårdsfregatttyp) Starkotter (sänkt 1816), men det av Ekman i det ovanstående beskrivna vraket ligger fortfarande synligt vid lågvatten och vilar på sina hemligheter.

Referenser

- Ekman, C. 1946. En stockholmsk skeppskyrkogård. *SvD* 2/6 1946. Krigsarkivet. *Flottans Örlogsfartyg* (registerpärmar) samt meritförteckningar.
- Unger, G. 1946. *Skeppsholmsbilder*. Malmö.
- Wachtmeister, A. 1912. Något om i Karlskrona örlogshamn fordom sänkta skepp. *Tidskrift i Sjöväsendet*. Karlskrona.
- Wollin, N. G. 1971. Skeppsholmen under 300 år. *Skeppsholmens, Kastellholmens och Galärvarvets bebyggelsehistoria*. KVHAA 24. Stockholm.

Marcus Lindström arbetar som antikvarie på Kalmar läns museum